

*Погоріла І.І.,**к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства,
Буковинський державний фінансово-економічний університет*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Викладено проблеми безробіття в Україні, недоліки політики зайнятості країни. Досліджено причини безробіття, а також запропоновано заходи щодо розвитку рівня зайнятості.

Ключові слова: населення, трудові ресурси, ринок праці, безробіття, зайнятість, трудова міграція.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми безробіття в Україні є досить актуальним на сьогоднішній день, оскільки воно створює низку проблем як в соціальному, так і в економічному плані, а саме: скорочення купівельної спроможності населення, утрата платників податків для бюджету і персоналу для підприємств.

Безробіття – це таке соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може знайти застосування своїй робочій силі й стає «зайвою». На сьогодні, за даними ООН, близько 800 млн. осіб, тобто кожен третій працездатний у світі не має роботи взагалі або має сезонний чи випадковий заробіток. Чим нижчий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим вищий рівень безробіття, і навпаки [6, с. 60].

Специфіка українського безробіття визначається також тим, що на відміну від країн із розвинутою економікою, з їх перевиробництвом товарів і обмеженістю ринку, в Україні немає непереборних перешкод для створення нових робочих місць для безробітних, адже ємність українського ринку для виробництва товарів і послуг далека від вичерпання [7, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання зайнятості та безробіття знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців С.І. Бандура, В.В. Близнюк, Д.П. Богині, І.К. Бондар, Е.М. Лібанової, Ю.М. Маршавіна, О.М. Мойсюра, Л.В. Транченко, А. Оукен, Ж.Б. Сей та ін. Проте, незважаючи на значний науковий доробок названих учених проблема безробіття не в повній мірі висвітлена і потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану безробіття в Україні, а також вивченні можливих шляхів оптимального залучення працівників до активної праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причиною такого розповсюдженого явища, як безробіття, є неефективність використання робочої сили в минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Саме тому це явище є як економічною, так і соціальною проблемою.

Особливої уваги потребують питання щодо дотримання принципів гідної праці, гарантування соціального захисту, дотримання загальних прав людини в соціально-трудої сфері, упорядкування міжнародних міграційних потоків. З одного боку, безробіття вважається важливим стимулятором активності працюючого населення, а з іншого – великою суспільною проблемою [2, с. 111].

Стан ринку праці та тенденція до зростання числа безробітних свідчать про потребу прийняття термінових заходів, необхідних для вирішення проблеми зайнятості та створення робочих місць.

Як свідчать дані Державної служби статистики України, ситуація на ринку залишається напруженою та супроводжу-

ється скороченням попиту на робочу силу. Обсяги та рівень зайнятості населення є вкрай низькими. Чисельність зайнятого населення у I півріччі 2015 р. становила 16,4 млн. осіб. Рівень зайнятості становив 56,5%, зокрема у міських поселеннях – 57,3%, у сільській місцевості – 54,9%. Рівень зайнятості серед чоловіків був вище, ніж серед жінок, відповідно, 61,9% та 51,7%. Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Київ (62,0%) та Дніпропетровській (61,7%) області, а найнижчий – у Донецькій (50,7%) та Тернопільській (51,4%) областях.

Значною залишається питома вага зайнятих у неформальному секторі економіки. Кількість зайнятих у неформальному секторі економіки становила 4,3 млн., або 26,4% від загальної кількості зайнятого населення. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальна зайнятість була у сільському, лісовому та рибному господарствах, в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів, а також у будівництві.

Скорочується кількість платників єдиного соціального внеску. Кількість застрахованих осіб, за яких сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (за інформацією Пенсійного фонду України), у жовтні 2015 р. становила лише 10,7 млн. осіб й у порівнянні з жовтнем 2014 р. зменшилася на 818 тис. осіб.

У всіх видах економічної діяльності та майже в усіх регіонах зменшується середньооблікова кількість штатних працівників. У жовтні 2015 р., за даними Державної служби статистики України, середньооблікова кількість штатних працівників становила лише 8 млн. осіб й у порівнянні з жовтнем минулого року скоротилася на 726 тис. осіб. Найбільш суттєво таке скорочення відбулося у промисловості, освіті, охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги, оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті та на транспорті.

Суттєвими є обсяги вимушеної неповної зайнятості. Кількість осіб, які знаходилися у відпустках без збереження заробітної плати, за дев'ять місяців 2015 р. становила 58 тис. осіб, а кількість працюючих, переведених з економічних причин на неповний робочий день (тиждень), – 698,0 тис. осіб, або 8,6% середньооблікової кількості штатних працівників. Найбільш поширеною ця форма зайнятості була у Дніпропетровській, Харківській, Полтавській, Сумській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях, де у скороченому режимі працювало від 10 до 20% кількості працівників. Серед працюючих у режимі скороченого робочого часу половину становили працівники підприємств промисловості, кожен третій – це працівник на транспорті та складському господарстві.

Зростає кількість працівників, попереджених про заплановане масове вивільнення. Протягом січня-листопада 2015 р. роботодавці проінформували Державну службу зайнятості про заплановане масове вивільнення 427,0 тис. працівників, що вдвічі більше, ніж у відповідному періоді минулого року.

Значними залишаються обсяги та рівень безробіття. Чисельність безробітних становила 1,7 млн. осіб. Рівень безробіття, за методологією МОП, становив 9,2%, а серед осіб працездатного віку – 9,6% економічно активного населення. Серед молоді у віці до 25 років рівень безробіття залишається більш як удвічі вищим, ніж у середньому по країні – 21,3% економічно активного насе-

лення. Серед міських мешканців рівень безробіття становив 9,0%, серед сільських – 9,7%. Серед чоловіків цей показник становив 10,3%, а серед жінок – 8,0%. Найнижчий рівень безробіття спостерігався у місті Києві та Одеській області, відповідно, 6,5% та 6,8%, а найвищий – у Тернопільській, Полтавській, Донецькій та Луганській областях (11,8%–15,6%).

Попит на працівників скорочується практично в усіх видах економічної діяльності та по основних розділах класифікації професій. Кількість вакансій, про які роботодавці проінформували центри зайнятості, станом на 1 грудня 2015 р. становила 34 тис. та у порівнянні з відповідною датою минулого року скоротилася на чверть. Зокрема, у Закарпатській області – більш ніж на третину, а у Києві, Чернігівській, Дніпропетровській та Донецькій областях – наполовину.

Суттєвим залишається дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Станом на 1 грудня 2015 р. на одне вільне робоче місце претендувало 13 безробітних (на 1 грудня 2014 р. – 10 осіб). Зокрема, у Хмельницькій, Запорізькій та Луганській областях на одну вакансію претендувало 31–42 особи [9].

Незважаючи на складну ситуацію на ринку праці, державна служба зайнятості забезпечила виконання завдань щодо сприяння зайнятості населенню та підбору кадрів для роботодавців. Послуги Державної служби зайнятості отримали понад 1,3 млн. безробітних громадян, у тому числі з початку року звернулися за допомогою у працевлаштуванні та отримали статус безробітного 803,9 тис. осіб. За допомогою Державної служби зайнятості отримали роботу 678,8 тис. осіб, у тому числі 424,5 тис. зареєстрованих безробітних, з яких кожний четвертий належав до соціально вразливих категорій населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб та учасників АТО. Серед безробітних, які знайшли роботу, 14,8 тис. громадян започаткували власну справу за рахунок отримання виплати допомоги по безробіттю одноразово. Кожен другий колишній безробітний відкрив власну справу у сфері оптової та роздрібно торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, кожен десятий – у професійній, науковій та технічній діяльності, стільки ж у сільському, лісовому та рибному господарстві. На нові робочі місця з компенсацією роботодавцю єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування працевлаштовано 13,1 тис. осіб, у тому числі 4,3 тис. осіб, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці, та 8,8 тис. осіб, які працевлаштовані суб'єктами малого підприємництва на нові робочі місця в пріоритетних видах економічної діяльності. Окрім того, у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру взяли участь 220,7 тис. осіб. Для забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційного рівня вимогам роботодавців за направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 169,5 тис. безробітних, у тому числі 31,7 тис. осіб навчалися у ЦПТО.

Найбільш поширеними професіями, які здобули безробітні, є: перукар, кухар, електрогазозварник, тракторист-машиніст, водій, продавець. Профорієнтаційні послуги отримали 3,1 млн. громадян, у тому числі 993,1 тис. осіб, які навчаються у навчальних закладах різних типів. Ваучер на навчання та підвищення кваліфікації за 43 професіями та спеціальностями отримали 2,5 тис. осіб старше 45 років. Право на отримання допомоги по безробіттю мали понад 1,0 млн. безробітних громадян, або 76% загальної кількості зареєстрованих безробітних. Станом на 1 грудня 2015 р. отримували допомогу по безробіттю 336,8 тис. осіб. Середній розмір допомоги по безробіттю у листопаді 2015 р. становив 1 358 грн. (у листопаді 2014 р. – 1 182 грн.).

Необхідно зазначити, що управліннями праці та соціального захисту населення станом на грудень 2015 р. взято на облік 1 млн. 635 тис. внутрішньо переміщених осіб (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р.

№ 509). Із них 966 тис. осіб – пенсіонери, 206 тис. осіб – діти, 68 тис. осіб – інваліди. Кількість осіб працездатного віку становила 394 тис., з яких 127 тис. осіб при отриманні довідки повідомили про потребу у працевлаштуванні. Із початку окупації АР Крим та проведення антитерористичної операції до Державної служби зайнятості звернулися за допомогою у працевлаштуванні 62,0 тис. мешканців АР Крим, Донецької та Луганської областей, зокрема 50,7 тис. громадян, які отримали довідку про взяття на облік, відповідно до Постанови КМУ від 1.10.2014 р. № 509. Внутрішньо переміщені особи зверталися за послугами в центри зайнятості в усіх регіонах країни. Найбільша їх кількість зосереджена у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Полтавській, Луганській областях та м. Київ. Державна служба зайнятості сприяла працевлаштуванню 17,0 тис. таких громадян, зокрема 13,7 тис. осіб, які мали відповідну довідку. У громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру взяли участь 7,5 тис. переселенців.

Для забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційного рівня громадян, що шукають роботу, вимогам роботодавців, Державна служба зайнятості організовує професійне навчання безробітних. За направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 3,4 тис. безробітних із числа внутрішньо переміщених осіб. Станом на 1 грудня 2015 р. продовжували отримувати послуги служби зайнятості 14,3 тис. осіб, із них 10,0 тис. осіб мали статус безробітного.

Державною службою зайнятості протягом 2015 р. проводилися щомісячні опитування внутрішньо переміщених осіб працездатного віку, що звернулись до управління соціального захисту населення та повідомили про потребу у працевлаштуванні. Відповідно до даних обстежень за листопад 2015 р., серед осіб, які планують скористатися послугами служби зайнятості, більшість (86%) зацікавленні в отриманні роботи, кожен десятий був готовий до тимчасової зайнятості, 8% – бажають отримати допомогу у виборі професії, 7% – до професійного навчання, 6% – до відкриття власної справи. Разом із тим обстеження засвідчили, що більше половини внутрішньо переміщених осіб, які заявили про потребу у працевлаштуванні, є економічно неактивними та не готові працювати з різних причин, зокрема, 25% – мають роботу або були фізичною особою – підприємцем; 24% – планують розпочати пошук роботи пізніше; 15% – не готові працювати у зв'язку з необхідністю догляду за дітьми та хворими; 12% – планують повернення до місця постійного проживання; 11% – не готові працювати з різних причин, зокрема вступили до навчального закладу, є фінансово незалежними тощо; 8% – повідомили про неготовність працювати за станом здоров'я; 5% – не бажають розривати попередні трудові відносини.

Щодо надання послуг демобілізованих військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції, то у січні-листопаді 2015 р. послугами служби зайнятості скористалися 17,3 тис. безробітних осіб, з яких майже всі були охоплені профорієнтаційними послугами. Матеріальну допомогу по безробіттю отримували 16,2 тис. осіб. Усього отримали роботу 2,5 тис. осіб, у тому числі за направленням служби зайнятості працевлаштувалося 2,2 тис. безробітних, з яких понад 1,0 тис. – шляхом виплати допомоги по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності. Професійне навчання проходили 1,5 тис. безробітних осіб із числа демобілізованих учасників АТО, у громадських та інших роботах тимчасового характеру брали участь 1,2 тис. таких осіб [9].

Проте на сьогоднішній день, окрім зазначеної інформації, існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дозволяють об'єктивно оцінювати реалії його рівня, а саме:

– неможливо врахувати осіб, які втратили надію отримати робоче місце і не стоять на обліку в службі зайнятості;

– статистика не враховує часткову зайнятість, тобто ті, хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи керівництва, вважаються зайнятими;

– неправдива інформація з боку безробітних. Велика кількість працівників працює без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, хто отримує виплати по безробіттю та задіяні в тіньовій економіці.

При цьому статистика не враховує, що саме через відсутність роботи близько 7 млн. наших співвітчизників виїхали за кордон на заробітки. Не включається до складу безробітних ані 2 млн. селян, які живуть лише з присадибного господарства, ані ті, котрі працюють на «чверть ставки», ані ті, хто має тимчасові підробітки [8].

Отже, на нашу думку, важливу роль у системі заходів щодо регулювання зайнятості відіграє механізм пільгового оподаткування суб'єктів господарської діяльності, що дасть можливість створити ефективні робочі місця, а отже, й інформаційно-методичне та організаційне забезпечення ефективності зайнятості. При цьому слід урахувати:

1) певну конкретну ситуацію, в якій здійснюватимуть процес регулювання зайнятості, визначення основних напрямів досягнення поставленої мети і включення їх до програм зайнятості щорічно, відповідно до фінансових надходжень до Державного фонду сприяння зайнятості;

2) повну і всеохоплюючу санацію робочих місць, їхню перспективність;

3) нормативно-методичну базу політики зайнятості, оцінку діяльності регіональних програм сприяння зайнятості та Державної служби зайнятості [5, с. 171].

Сукупність цих заходів дасть можливість проаналізувати виконання регіональних програм, зробити міжрегіональні порівняння, розрахувати витрати Фонду зайнятості на конкретні напрямки державної політики зайнятості. Поряд із цим державним органам влади необхідно якомога скоріше створити відповідну правову базу з метою захисту прав наших громадян – заробітчан за кордоном.

Спеціалісти схильні вважати, що настав слушний момент для започаткування концепції національної міграційної політики. А поки що, на думку самих мігрантів, необхідно створити профспілку нового типу, яка б опікувалася захистом соціальних та правових інтересів українських заробітчан. Особливу увагу насамперед необхідно звернути на роз'яснення нашим громадянам діючих конвенцій і міжнародних угод, що закріплюють права й умови, на яких допускається використання робочої сили іноземців у країні перебування. Не всі наші співвітчизники ознайомлені зі своїми правами за кордоном та можливостями одержати допомогу громадських та державних установ, унаслідок чого і потерпають. Проте реалізація основних напрямків розвитку трудового потенціалу в Україні забезпечить ефективне регулювання зайнятості та запобігання трудовій міграції населення.

Висновки. На сьогоднішній день проблема безробіття вимагає розробки та реалізації соціальних гарантій як від держави, так і від регіональних органів влади.

Проблема безробіття – це проблема, яка потребує негайного вирішення і глибокого наукового аналізу та вироблення на цій основі практичних рекомендацій, які можуть використовуватися для розробки і реалізації ефективної соціально-економічної політики, направленої на забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення країни, зменшення рівня безробіття до мінімального соціально допустимого рівня.

На нашу думку, основними напрямками вирішення проблеми безробіття в нашій країні можуть бути:

– надання податкових пільг для підприємств із високою часткою зайнятого населення;

– збільшення державного фінансування програм професійного навчання;

– збільшення фінансування заходів щодо надання ефективної підтримки пошуку робочих місць безробітним;

– преміювання підприємств, які сплачували страхові внески протягом більше двох років, без звільнень робітників;

– стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу;

– надання податкових кредитів підприємствам за кожне нове створене робоче місце;

– відповідність держзамовлення на підготовку спеціалістів у відповідності з реальним станом попиту на робочу силу;

– надання підприємцям субсидій, премій та податкових пільг для найму додаткової робочої сили або переведення частини працівників на скорочений робочий день;

– стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації та подальшого працевлаштування додаткової робочої сили;

– залучення приватного (як вітчизняного, так й іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття;

– заходи щодо квотування робочих місць для представників найуразливіших груп на ринку праці;

– безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес.

Отже, запровадження вище запропонованих заходів значно покращить ситуацію зайнятості на національному ринку праці, що сприятиме покращанню як економічного, так і соціального рівня розвитку суспільства.

Література:

1. Василенко Н.Ф. Особливості становлення соціально орієнтованого ринку праці / Н.Ф. Василенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 11 (41). – С. 164–170.
2. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу: чинник безробіття / Л.І. Гальків // Економіка і регіони. – 2009. – С. 110–113.
3. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 71–79.
4. Іляницька О.В. Проблеми безробіття і трудова міграція українців / О.В. Іляницька // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 8 (50). – С. 167–172.
5. Краузе О.І. Концепція змішаного регулювання зайнятості населення України / О.І. Краузе // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10 (40). – С. 167–172.
6. Майсюра О.М. Безробіття та наслідки його впливу на економіку країни / О.М. Майсюра // Економіка та держава. – 2010. – № 8. – С. 60–61.
7. Транченко Л.В. Безробіття як соціальна проблема ринкового суспільства / Л.В. Транченко // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 12–13.
8. Основні показники ринку праці – статистична інформація. Ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Погорелая И.И. Современное состояние и проблемы безработицы в Украине

Аннотация. Изложены проблемы безработицы в Украине, недостатки политики занятости в стране. Исследованы причины безработицы, а также предложены меры по развитию уровня занятости.

Ключевые слова: население, трудовые ресурсы, рынок труда, безработица, занятость, трудовая миграция.

Pohorila I.I. Current status and problems of unemployment in Ukraine

Summary. The article describes the problem of unemployment in Ukraine, the shortcomings of the country's employment policy. The causes of unemployment, as well as proposed for the development of employment measures.

Keywords: population, labour force, labour market, unemployment, employment, labour migration.